

Trekvlinders in 1990 (éénenvijftigste jaarverslag) (Lepidoptera)

B. J. LEMPKE & R. DE VOS

LEMPKE, B. J. & R. DE VOS, 1992. MIGRATING LEPIDOPTERA IN 1990 (FIFTYFIRST REPORT). – *ENT. BER., AMST.* 52 (5): 53-62.

Abstract: The numbers of 24 species of migrating Lepidoptera observed in The Netherlands in 1990 by 178 observers are given per decade. *Zeiraphera diniana* was introduced and *Chrysodeixis chalcites* reintroduced as species to registrate. Surprising were the observations of *Hyles livornica*, *Utetheisa pulchella*, *Mythimna unipuncta* and *Lithophane leautieri*.

Instituut voor Taxonomische Zoölogie (Zoölogisch Museum), Plantage Middenlaan 64, 1018 DH Amsterdam.

Inleiding

In totaal werden in 1990 24 trekvlindersoorten geregistreerd. Enkele soorten hiervan zijn geruime tijd niet meer in Nederland waargenomen, andere worden (op)nieuw in de registratie opgenomen. In dit éénenvijftigste jaarverslag volgt een overzicht van de waarnemingen.

In fig. 1A en 1B worden respectievelijk de neerslagduur en temperatuur weergegeven, waargenomen te De Bilt in 1990 (volgens het Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut (KNMI, 1991)). De mogelijke invloed van deze weersomstandigheden op het voorkomen van de trekvlinders in 1990 wordt kort besproken.

Medewerkers

Van de volgende 178 medewerkers en instellingen ontvingen we bruikbare gegevens voor dit jaarverslag, waarvoor onze hartelijk dank:

B. van Aartsen, A. Adriaans, A. Alberts, B. van As, J. Asselbergs, J. de Bakker, A. van Beek, R. Beenen (Bureau Milieu-inventarisatie, Prov. Utrecht), H. Beers, G. Bergsma, J. Bielen, H. Bijl, H. Blokhuis, Th. Blokland, J. Blommaert, S. de Boer, H. Bolk, L. Bonhof, H. Bosma, L. Bot, W. Briër, T. van den Broek, B. Brugge, H. Bunjes, J. Bunnik, M. Capello, M. Delnoye, L. van Deventer, H. Dolfien, J. Donner, D. Doornheijn, mw. T. Duijm-van Oyen, A. Elferink, N. Elfferich, C. Felix, G. Flint, A. Franssen, M. Franssen, H. Gaasbeek, mw. H. Gehéniau-Lasance, C. Gielis, M. Giesendorf, J. Glusteen, mw. W. Goppel-Huyzer, J. Goudzwaard, J. Gremmen, W. Grinwis, mw. L. Groen, A. Groenendijk, A. Grosscurt, C. ten Ham, P. de Heus, K. Hoek, B. Hoekstra, W. Hogenes,

L. D'Hoore, E. Houkes, K. Huisman, A. Jacobs, R. Jacobs, M. Jansen, P. Jeschar, O. de Jong, A. de Jonge, G. Jonker, A. Joppe, K. Kaag, I. Kaijadoo, D. van Katwijk, mej. M. de Keijzer, J. Kerseboom, T. Kleijn, M. Klemann, H. Kortekaas, J. Koster, P. Kreijger, J. Kuchlein, W. Kuijken, H. Lavrijsen, mw. J. van Leeuwen, V. Lefeber, B. Lempke, mw. L. Lempke, J. Lucas, E. van Mansveldt, J. van Mastrigt, H. Meek, J. Meerman, F. Melkert, G. van der Meulen, G. Minnema, G. van Minnen, F. Moelans, mw. E. Molin-Neef, J. Moonen, H. Nagel, Ch. Naves, K. Nieuwland, Noordbrabants Natuurmuseum, P. Oomen, W. Oord, H. van Oorschoot, J. van Oort, A. van Oosten, F. van Oosterhout, C. Ottenheijm, G. en J. Padding, J. Peerenboom, H. Peeters, H. Penners, D. Piet, J. van Piggelen, Plantenziektenkundige Dienst Wageningen, W. Poppe, D. Prins, A. van Randen, A. Remeeus, B. Rietman, J. en H. Roersma, P. Rooij, W. van Rooijen, T. Rutten, Th. van Schaijk, K. van Schie, R. Schouten, J. Sentjens, mw. J. Sinnema-Bloemen, J. Slot, G. Smeets, A. Smit, F. Smit, mw. M. Smulders, P. van Son, E. van der Spek, H. Spijkers, D. Stienstra, J. Stolk, E. Taelman, A. Terlien, L. Terlouw, J. Tilmans, A. van Tuijl, H. Veen, C. de Veld, A. Veldhuizen, E. Vermandel, mw. D. Vethaak-Nijkamp, R. Vis, D. Visser, C. Viveen, K. Vlaanderen, mw. M. Vos, R. de Vos, P. Vranken, J. de Vries, P. Vroegindewey, J. van Vuure, J. Wedts de Swart, P. van Wely, M. de Werd, A. Westerneng, R. Westerneng, C. Willaert, G. Wilmink, Natuurorganisatie „De Windbreker”, Th. Wip, L. Witmond, mw. K. Witvoet, H. van Woerden, J. Wolfschrijn, H. Wolters, J. van Zanten, Th. Zeegers, P. Zegers, Ph. Zeinstra, O. Zijlstra, M. Zonderwijk, P. Zumkehr.

Waarnemingen

1990 is het derde achtereenvolgende jaar met extreem hoge temperaturen, overigens gemiddeld nóg hoger dan in 1988 en 1989 en daarmee het record van deze eeuw. De gemiddelde neer-

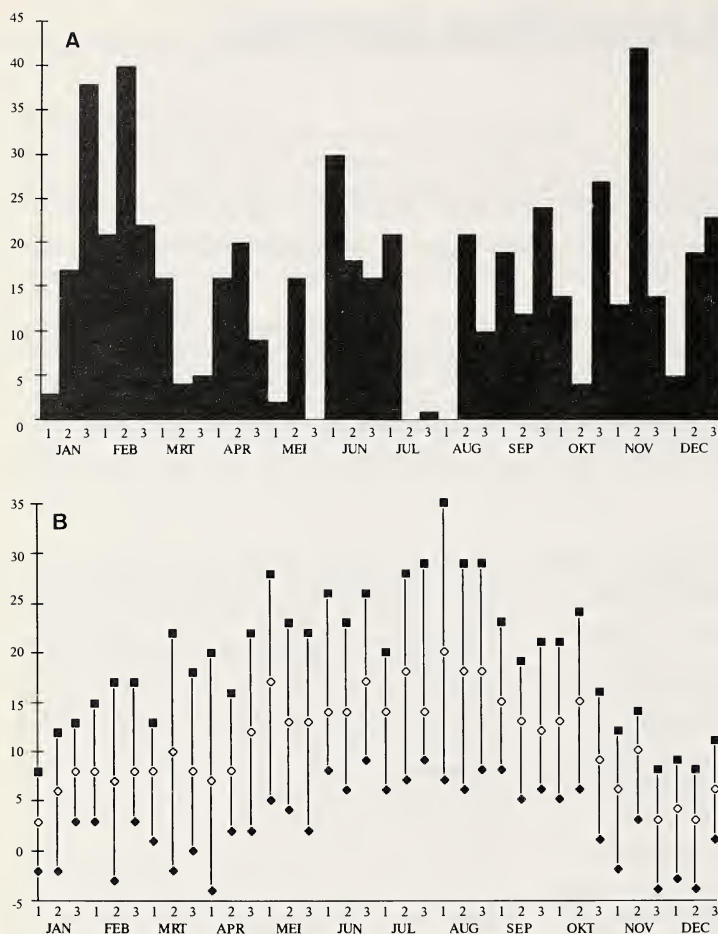

Fig. 1A-B. Weersomstandigheden in 1990, waargenomen te De Bilt (volgens Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut, 1991). 1A, neerslagduur per decade in uren; 1B, maximum-, minimum- en gemiddelde temperatuur per decade in graden Celsius.

slag was normaal, het aantal zonuren was hoog. De winter 1989/1990 was de zachtste winter sinds het begin van de meteorologische waarnemingen in Nederland (1706). Januari was zacht en februari en maart zelfs de zachtste sinds 1706. April en mei waren warm en zonnig. In de zomer vond tussen 26 juli en 4 augustus een hittegolf plaats met een maximumtemperatuur van 36 °C. In de herfst bleek oktober één van de warmste van deze eeuw te zijn. Februari was zeer nat, de zomermaanden, met name augustus, waren zeer droog. November en december waren vrij zacht, maar somber (KNMI, 1991).

Evenals in 1989 werden in 1990 enkele zeer vroege waarnemingen gedaan van *Vanessa atalanta* (Linnaeus) en *Cynthia cardui* (Linnaeus), die wijzen op een mogelijke overwintering. Het eerste exemplaar van *V. atalanta* op

6 februari zal ongetwijfeld zo'n overwinteraar betreffen. Van de reeks waarnemingen vanaf de derde decade van februari is veel moeilijker te beoordelen of het overwinteraars waren. Een duidelijke start van migratie is bij de verschillende soorten niet aan te geven en is ook per soort verschillend. Net als in voorgaande jaren blijkt ook nu weer in de eerste decade van mei een voornamelijk noord-oostelijke windrichting te heersen bij de „grote instroom” van *V. atalanta* en *Autographa gamma* (Linnaeus). Het invallen van de eerste vorst begin november vormt voor de meeste soorten het einde van het (trekvinder-)seizoen.

Plutella xylostella (Linnaeus)

Het aantal gemelde exemplaren was iets groter dan in 1988 en belangrijk meer dan in 1989. De

Fig. 2. *Zeiraphera diniana*
(foto mevr. M. van Dam).

soort werd met uitzondering van Flevoland uit alle provincies gemeld, het meest uit het noorden en westen, het minst uit Limburg.

De vroege exemplaren van maart en april zijn mogelijk overwinteraars, maar in feite weten we nauwelijks iets over de biologie van de soort in Nederland, dus ook niet over eventuele overwinteringsmogelijkheden. In 1990 werd het seizoen besloten met zeer late waarnemingen van twee exemplaren op 21 november te Hulst en op 22 november één exemplaar te Kortgene.

Pas iets meer dan 30 jaar wordt *P. xylostella* in onze verslagen vermeld, lange tijd naar de gegevens van slechts enkele waarnemers, maar dat wordt de laatste jaren gelukkig beter. Het resultaat van alle jaren overziend is de conclusie, dat vaak al in april of mei enkele exempla-

ren verschijnen. Bijna altijd zijn de zomermaanden de beste, maar in de nazomer en herfst wordt de soort meestal nauwelijks meer gezien. Enkele malen is een ware invasie van *P. xylostella* waargenomen, in 1962 op Walcheren en Overflakkee, in 1980 op Vlieland. Beide malen werd het totale aantal exemplaren op 25000 geschat (zie de betreffende verslagen).

Zeiraphera diniana (Guenée)

Vindplaats: Dr.: Schoonlo.

Deze vlinder wordt voor het eerst bij de trekvlinderregistratie betrokken. Het vermoeden bestaat namelijk dat deze soort nu en dan trekneigingen vertoont die nader onderzocht dienen te worden. De herkenbaarheid zal voor veel medewerkers enige moeite opleveren.

Fig. 3. *Choristoneura murinana*
(foto mevr. M. van Dam).

Tabel 1. Waargenomen aantallen trekvlinders per decade in 1990.

Soortnummers	januari			februari			maart			april			mei			juni		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III
1. <i>Plutella xylostella</i>	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2	3	1	3	1	1	266	48	52
2. <i>Zeiraphera diniana</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32	-	-
3. <i>Udea ferrugalis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
4. <i>Nomophila noctuella</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5. <i>Palpita unionalis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6. <i>Leptidea sinapis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7. <i>Colias hyale</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8. <i>Colias crocea</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
9. <i>Vanessa atalanta</i>	-	-	-	1	-	7	6	10	15	39	5	37	39	70	113	278	346	886
10. <i>Cynthia cardui</i>	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	4	10	36	25	34	-
11. <i>Rhodometra saccharia</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
12. <i>Orthonama obstipata</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13. <i>Agrilus convolvuli</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
14. <i>Acherontia atropos</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15. <i>Macroglossum stellatarum</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	4
16. <i>Hyles livornica</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17. <i>Uetheisa pulchella</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18. <i>Agrotis ipsilon</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	3	3	-	-	2	2	3	8
19. <i>Peridroma saucia</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20. <i>Mythimna unipuncta</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
21. <i>Lithophane leautieri</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
22. <i>Heliothis armigera</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
23. <i>Chrysodeixis chalcis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
24. <i>Autographa gamma</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	5	37	37	59	247	112	185

Deze bladroller (fig. 2) lijkt sterk op andere, verwante soorten.

Daar de rups op naaldhout leeft, is de soort vooral verbreid op de drogere gronden. Bentinck & Diakonoff (1968) vermelden haar zonder verdere bijzonderheden van zeven provincies, van Friesland tot in Limburg.

In 1990 werden op 1 juni te Schoonlo 32 exemplaren op licht gevangen (J. Wolschrijn). Mogelijk is hier een zwerm neergestreken en hebben we met een migratie te maken gehad. Dat zich hier een populatie heeft gevestigd is niet waarschijnlijk, omdat niet eerder exemplaren werden waargenomen.

Overigens is een nog fraaier voorbeeld van een dergelijke migratie uit Nederland bekend van een eveneens op naaldhout levende tortricide, namelijk *Choristoneura murinana* (Hübner) (fig. 3), waarvan G. Dijkstra op 3 oktober 1966 zes exemplaren ving in een eendenkooi in het noorden van Friesland. Dit zijn nog altijd de enige die we uit Nederland kennen. Ook *C. murinana* wordt bij deze als nieuw te registreren trekvlinder geïntroduceerd.

De derde tortricide, waarvan herhaaldelijk migraties gemeld werden, is de bekende eikebladroller, *Tortrix viridana* (Linnaeus) (zie hiervoor de verslagen uit de periode 1958-1975). Ook van deze gewone soort hoort het waarnemen van duidelijke zwermen, ver buiten het normale biotoop, in het verslag thuis! Volgens Chambon (1986), die eveneens het migreren van deze soort vermeldt, leeft de vlinder op eik, maar verplaatst hij zich over flinke afstanden, wat de vangsten in boomgaarden verklaart.

Udea ferrugalis (Hübner)

Vindplaatsen: Fr.: Terschelling (diverse plaatsen), Oosterwolde; Gdl.: Wezep, Twello; NH.: Zwanenwater; ZH.: Vlaardingen, Ouddorp; Zl.: Kortgene, Hulst; NB.: Drunen, Vierlingsbeek.

Hoewel deze vlinder in Zuid-Europa al vroeg in het jaar heel gewoon kan zijn, was daar bij ons in het warme jaar 1990 nauwelijks iets van te merken. Een enkel exemplaar in juni

Tabel I (vervolg).

srt. nr.	juli			augustus			september			oktober			november			december			Totaal
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	
1.	19	86	262	155	78	124	16	6	3	4	31	7	-	8	-	-	-	-	1178
2.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32
3.	-	-	-	-	16	24	2	1	-	-	12	5	7	43	-	-	-	-	111
4.	-	1	-	4	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	7
5.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
6.	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
7.	-	-	3	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
8.	-	1	-	1	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
9.	489	641	560	971	1958	4236	1191	1325	937	437	138	123	14	2	-	-	-	-	14874
10.	27	30	42	289	310	487	51	22	6	5	1	-	-	-	-	-	-	-	1382
11.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2
12.	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2
13.	-	1	-	-	2	-	14	2	1	2	1	-	-	-	-	-	-	-	25
14.	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2
15.	7	17	8	8	4	10	17	26	22	29	2	1	-	-	-	-	-	-	157
16.	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
17.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
18.	12	4	3	8	10	14	19	20	13	15	18	2	1	-	-	-	-	-	162
19.	-	-	-	-	-	1	-	2	2	2	3	-	1	-	-	-	-	-	11
20.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
21.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
22.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
23.	-	-	4	13	16	29	17	54	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	151
24.	180	306	1032	3497	1630	3189	449	300	246	184	406	22	7	2	-	-	-	-	12134

is bij ons normaal. Opvallend is wel, dat de top pas zo laat in het seizoen bereikt werd, mogelijk door het verschijnen van afstammelingen van de oorspronkelijke migranten. Met 111 exemplaren behoort 1990 tot de goede jaren van deze soort. Het topjaar is nog altijd 1966 met 6167 exemplaren!

Nomophila noctuella (Denis & Schiffermüller)

Vindplaatsen: Fr.: Terschelling (Noordzeestrand bij paal 4.8 en Hoornerbos); ZH.: Ouddorp; Zl.: Kortgene.

Dit is een pyralide waarvan per jaar een opvallend sterk wisselend aantal exemplaren in Nederland wordt waargenomen. Naast jaren waarin er honderden genoteerd werden, zijn er ook een paar waarin nog geen tien vlinders gezien werden. 1990 behoort met zeven exemplaren tot de laatste categorie.

Palpita unionalis (Hübner)

Vindplaats: NH.: Bergen.

Dit jaar werd slechts één exemplaar gemeld, op licht gevangen op 12 oktober in de duinen bij Bergen (NH) door de tweede auteur.

De eerste Nederlandse vangsten (zeven exemplaren) dateren van 1956. Na een paar in 1958 was *P. unionalis* gedurende een aaneengesloten periode van tien jaar (1960-1969) telkens in klein aantal aanwezig. Daarna volgden grotere of kleinere hiaten, maar daarin viel wel het topjaar 1982 met 25 exemplaren!

Pieris brassicae (Linnaeus)

Op 3 en 4 mei werden op Terschelling westwaarts trekkende exemplaren waargenomen op de Tweede Duintjes en het Amelanderduin. Helaas zijn geen aantallen bekend.

Leptidea sinapis (Linnaeus)

Vindplaats: Lbg.: Oost-Maarland.

Op 3 juli werd een exemplaar te Oost-Maarland (bij Eijdsen, Zuid-Limburg) gevangen door B. van Aartsen. De vlinder wordt met

vaak lange tussenpozen en altijd in klein aantal in Nederland waargenomen. De laatste maal was dat in 1971. Er werden toen drie exemplaren gezien, respectievelijk te Loenen (Gdl.), Haamstede en Gulpen. In 1988 werd op 12 mei op slechts één kilometer van de Nederlandse grens bij Maastricht in België een exemplaar waargenomen door M. Giesendorf.

Colias hyale (Linnaeus)

Vindplaatsen: Zl.: Kortgene; Lbg.: Posterholt, Sint Pietersberg.

Met een totaal van slechts vijf exemplaren behoort 1990 in de afgelopen 14 jaar tot één van de slechtste voor de gele luzernevlinder. Alleen 1982 en 1983 springen er in deze periode uit met respectievelijk 250 en 37 exemplaren.

De eerste drie exemplaren werden pas op 30 juli gezien, gevolgd door één op 12 augustus en de laatste op 3 september.

Colias crocea (Fourcroy)

Vindplaatsen: Zl.: Goes, Kortgene; Lbg.: Sint Pietersberg, Wolder, Gulpen.

Met de oranje luzernevlinder is het niet veel beter gesteld dan met de gele. Sinds 1968 is het jaartotaal slechts een enkele maal hoger dan tien geweest. Goede jaren waren alleen 1983 en 1984 met totalen van respectievelijk 253 en 198.

In 1990 werden reeds op 20 mei twee exemplaren te Goes genoteerd. Pas op 11 juli volgde een derde te Gulpen en reeds in augustus werd het seizoen besloten met de laatste vier waarnemingen. Het jaartotaal bedraagt derhalve slechts zeven exemplaren.

Vanessa atalanta (Linnaeus)

Evenals in 1989 werden ook nu weer opvallend vroege exemplaren waargenomen, het eerste op 6 februari te Limmen. In de laatste week van februari volgden zeven exemplaren, gemeld van Deventer, Varik, Lage Mierde en Maastricht. Of het in alle gevallen overwinterraars betrof, is niet zeker. Bekijken we namelijk het verloop van de immigratie in 1990, dan blijkt die al vroeg begonnen te zijn en een fraaie

curve te volgen, zoals we die maar zelden te zien krijgen, volkomen verschillend van het verloop van bijvoorbeeld 1988.

In augustus werd de piek bereikt met een maandtotaal van 7165 exemplaren, veroorzaakt door de tweede, hier geboren, generatie. In september had de afname echter al duidelijk ingezet, vooral in de derde decade. In oktober namen de aantallen snel verder af als gevolg van het inmiddels onbestendige herfstweer. De laatste twee atalanta's van het seizoen werden op 16 en 17 november gezien, respectievelijk te Cadier en Keer en Nunspeet. Het totale aantal van bijna 15000 exemplaren is praktisch gelijk aan dat van 1989, wat voor deze vlinder weer een goed jaar betekent.

We ontvingen geen meldingen van in de nazomer en herfst waargenomen zuidwaarts vliegende exemplaren, al zullen ze er zeer waarschijnlijk wel geweest zijn. Evenmin werd melding gemaakt van opvallende aantallen rupsen.

Cynthia cardui (Linnaeus)

De twee vroegste waarnemingen in 1990 werden reeds in de laatste week van februari gedaan: op 21 februari te Rhoon en op de 25ste te Petten. Het betreft dezelfde periode als de zeven atalanta's en mogelijk alle vroege immigranten in 1990. Overigens ontbrak elke overeenkomst tussen de twee soorten in het voorjaar. In maart werd één distelvlinder gezien, in april geen en pas in mei begon het aantal waarnemingen toe te nemen. Augustus was de beste maand met een totaal van 1086 exemplaren, ruim viermaal zoveel als het jaartotaal van 1989! Deze toename is waarschijnlijk te danken aan de komst van nieuwe migranten in combinatie met de hier uitkomende generatie. Het laatste exemplaar werd op 13 oktober gezien.

Opvallend is dat vooral de kustprovincies Noord- en Zuid-Holland en Zeeland de meeste waarnemingen opleverden. Het jaartotaal van 1382 exemplaren is belangrijk hoger dan de 256 van 1989, maar is niet buitengewoon.

Rhodometra sacraria (Linnaeus)

Vindplaatsen: Fr.: West-Terschelling; Gdl.: Twello.

Na twee jaar afwezigheid werd deze spanner in 1990 weer gevangen. In het laatste jaar, 1987, werd tevens een recordaantal van 94 exemplaren waargenomen, maar deze keer bleef het bij twee, het eerste op 25 juni te West-Terschelling en het tweede op 5 oktober te Twello.

Orthonama obstipata (Fabricius)

Vindplaatsen: ZH.: Dubbeldam, Ouddorp.

Slechts twee exemplaren werden gemeld, beide uit Zuid-Holland. Deze spanner is de laatste jaren zeldzaam in ons land en wordt meestal in Zuidwest-Nederland waargenomen.

Agrius convolvuli (Linnaeus)

Vindplaatsen: Fr.: Terschelling (Midsland, Formerum, Oosterend), Leeuwarden; Gdl.: Wezep, Doorwerth; NH.: Petten, Schardam; ZH.: Wassenaar, Melissant, Ouddorp; Zl.: Kortgene, Zuidzande, Clinge; NB.: Lage Mierde, Reusel, Goirle, Waalwijk, Langenboom; Lbg.: Echt, Bunde, Heerlen, Voerendaal, Gulpen.

De eerste windepijlstaart werd reeds op 7 juni waargenomen te Langenboom, de tweede een week later te Melissant. De beste maand werd, als bijna altijd, september, vooral de eerste decade. Het laatste exemplaar werd op 12 oktober geteld. Het jaartotaal van 25 vlinders is bijna het dubbele van 1989. Bovendien werden ook enkele rupsen gevonden. De meest opvallende waarnemingen zijn die van 15 volgroeide rupsen op 19 augustus te Doorwerth door A. Alberts en de zeer late vondst van een pop door G. van Minnen op 4 december te Leeuwarden.

Acherontia atropos (Linnaeus)

Vindplaatsen: Fr.: Terschelling (Zwartduin), Cornjum, Goutum; Ov.: Sint Jansklooster; ZH.: Reeuwijk, Bergambacht; NB.: Schaft; Lbg.: Roermond, Posterholt.

De enige levende doodshoofdvlinder in het seizoen werd te Roermond gevonden op 21 oktober. In Schaft (NB.) werd half september

een vrouwtje dood aangetroffen in een bijenkast. Dat meer exemplaren ons land bezocht hebben blijkt alleen al uit de vondst van zeven rupsen en drie poppen in verschillende delen van het land.

Macroglossum stellatarum (Linnaeus)

Vindplaatsen: Fr.: Schiermonnikoog (De Wilgenplas), Terschelling (diverse plaatsen); Dr.: Valthe, Ruinen; Ov.: Zuidloo; Gdl.: Epe, Apeldoorn, Wageningen; Fl.: Lelystad; NH.: Texel (De Koog, Den Burg), Callantsoog, Petten, Warder; ZH.: Barendrecht, Zoetermeer, Rotterdam, Maassluis, Rozenburg, Bergambacht, Middelharnis, Sommelsdijk, Melissant, Ouddorp; Zl.: Zuiddorpe, Middelburg, Hulst, Terneuzen, Lamswaarde, Zandberg, Zuidzande, Sluis, Aardenburg, St. Kruis; NB.: Breda, Langenboom, Aalst, Drunen, Boxtel, Vlijmen; Lbg.: Venray, Steyl, Maasbracht, Meerlo-Wanssum, Heerlen, Echt, Meerssen, Maas-tricht.

De immigratie begon heel geleidelijk in juni. De eerste kolibrievlinder werd op 10 juni te Zuidzande waargenomen, waarna in de loop van dezelfde maand nog een vijftal volgde. In juli werden vooral in de provincies Noord- en Zuid-Holland en Zeeland meer exemplaren gezien dan elders. In september werd een totaal van 65 exemplaren geteld, met name te danken aan de inmiddels hier opgegroeide generatie. Half oktober namen de aantallen sterk af en de laatste werd op 24 oktober te Lelystad gezien.

Het is opvallend dat er slechts weinig vindplaatsen in het noorden van het land waren. Het jaartotaal van 157 exemplaren blijkt redelijk te zijn, want van de 51 jaren waarvan tellingen ter beschikking staan overtreffen slechts 11 dit aantal.

Hyles livornica (Esper)

Vindplaats: ZH.: Leidschendam.

Na bijna 20 jaar afwezigheid volgt er eindelijk weer een melding van de gestreepte pijlstaart. In de periode 1940-1974 werden 41 exemplaren geteld (in 1974 zelfs nog een rups). Op 4 augustus werd een sterk afgevoegen, maar

nog duidelijk te herkennen exemplaar door Th. Blokland te Leidschendam aangetroffen.

Utetheisa pulchella (Linnaeus)

Vindplaats: Fr.: Ter Idzard.

Deze fraaie beervlinder behoort in Nederland tot de zeer zeldzame immigranten. Sinds 1940 waren slechts 4 exemplaren waargenomen, het laatste in 1963 (voor oudere gegevens, zie Lempke, 1972). Een verrassing was de waarneming van het vijfde exemplaar op 13 oktober te Ter Idzard door Ph. Zeinstra.

In Groot-Brittannië werd op 6 oktober eveneens een exemplaar gevangen (Hart, 1991). Het voorkomen in Nederland is te vergelijken met dat in Groot-Brittannië, al is de soort daar wat vaker waargenomen.

Agrotis ipsilon (Hufnagel)

Vindplaatsen: Fr.: Terschelling (diverse plaatsen), Hemrik, Oosterwolde; Ov.: Steenwijk; Gdl.: Terlet, Twello; NH.: Zwanenwater, Bergen, Oosthuizen, Weesp, Muiderberg, Naarden; ZH.: Noordwijkerhout, Scheveningen, Dubbeldam, Vlaardingen, Rotterdam, Rockanje, Brielle, Ouddorp; Zl.: Kortgene, Hulst; NB.: Vierlingsbeek; Lbg.: Venray, Echt.

Reeds op 28 maart werd het eerste exemplaar te Kortgene op licht gevangen, gevolgd door nog vier tussen 1 en 16 april te Kortgene en Bergen. Dit kunnen vroege immigranten zijn, maar ook nakomelingen van rupsen die in kassen of op warme plaatsen overwinterd hebben. Eind mei en in juni en juli werd de vlinder vooral in het westen herhaaldelijk, maar in klein aantal genoteerd, maar ontbrak in het noorden op een enkel exemplaar op 21 juli in Friesland na overigens geheel. In augustus begon de hier geboren generatie te verschijnen, die als altijd in september zijn maximum bereikte met slechts 52 exemplaren. In de derde decade van oktober werd echter al nauwelijks meer een ipsilon-uil gezien en op 1 november sloot de laatste waargenomen vlinder te Kortgene de rij. Het jaartotaal bedroeg 162 exemplaren, een opvallend mager seizoen.

Een bijzondere waarneming betrof die van

H. Gaasbeek op 22 september van twee exemplaren die mogelijk van over zee gekomen waren en rustend op de Scheveningse Pier werden aangetroffen.

Peridroma saucia (Hübner)

Vindplaatsen: NH.: Bergen, Oosthuizen, Naarden; ZH.: Rockanje, Ouddorp; Zl.: Kortgene, Hulst.

Als gewoonlijk verscheen de vlinder pas in de nazomer en herfst. Het eerste exemplaar werd op 25 augustus aangetroffen te Rockanje, het laatste op 3 november te Hulst. Het jaartotaal van 11 exemplaren is laag. De aantallen wisselen per jaar sterk met een maximum van 543 exemplaren in 1960.

Mythimna vitellina (Hübner)

Van deze zeldzame soort is sinds 1981 geen exemplaar meer gevangen. In 1962 werd een recordaantal van 6 exemplaren gemeld. Een zevende, nog niet gemelde vlinder, werd in de collectie van Pater A. Munsters gevonden, gevangen op licht te Stein (Lbg.) op 30 september van dat jaar.

Mythimna unipuncta (Haworth)

Vindplaats: Lbg.: Heerlen.

Op 10 november werd een exemplaar te Heerlen gevangen door G. Smeets. In het jaarverslag van 1989 werd reeds melding gemaakt van een exemplaar uit 1968 dat over het hoofd was gezien. Nu kunnen we maar liefst drie andere, tot nu toe ongemelde exemplaren bij de huidige zeven tellen, waarmee het Nederlands totaal op tien komt. Het betreffen exemplaren uit de collectie van Pater A. Munsters uit Stein (Lbg.), gevangen op 15 oktober 1979 en op 22 en 27 oktober 1989. De data van deze vangsten zijn alle dicht bij die van de reeds gemelde vlinders uit 1979 en 1989. Toen werd op 16 oktober 1979 te Steenwijk en op 20 oktober 1989 te Kortgene een exemplaar gevangen.

Lithophane leautieri (Boisduval)

Vindplaats: Zl.: Kortgene.

Op 11 oktober werd te Kortgene door J. van Vuure het derde Nederlandse exemplaar op licht gevangen. Het eerste stamt van dezelfde vindplaats en verzamelaar van 2 oktober 1980. Het tweede exemplaar werd op 17 oktober 1989 te Vlaardingen op licht gevangen door R. Jacobs. In beide laatste gevallen heerste er een westelijke windrichting. Op 11 oktober 1990 kwam de wind uit zuidwestelijke richting (KNMI, 1990). Dit zou er op kunnen duiden dat de vlinders uit het zuiden van Groot-Brittannië afkomstig waren.

Heliothis armigera (Hübner)

Vindplaats: Zl.: Kortgene.

Op 20 oktober werd een exemplaar van deze zeldzame trekvlinder in de vlinderval te Kortgene gevonden. Vanaf 1980 is deze soort nu in zes jaren in klein aantal gesignaleerd. In de jaren ervoor was hij veel zeldzamer.

Chrysodeixis chalcites (Esper)

Deze aan de bekende gamma-uil verwante vlinder heeft binnen de trekvlinderregistratie altijd een onzekere status gehad. De eerste vondsten in Nederland dateren uit 1976 (Lempke, 1978a). Ook werd dat jaar voor het eerst schade door rupsen geconstateerd in een kas met komkommers te Berkel en Rodenrijs (Lempke, 1978b). Wanneer de ventilatieramen van een kas openstaan, kunnen vlinders ontsnappen en eventueel andere kassen binnendringen en daar eieren leggen. Andere exemplaren zullen ver van de kassen wegvliegen, waardoor eventuele immigrerende soortgenoten niet meer van de kasoverwinteraars zijn te onderscheiden. Omdat steeds meer exemplaren worden gemeld, die ver van kassencomplexen werden aangetroffen, worden alle meldingen van deze soort buiten kassen opgenomen in het trekvlinderverslag.

Daar de gegevens over het jaar 1989 nog gepubliceerd moeten worden, volgen deze nu. Vermeldingen zonder aantal betreffen één

exemplaar.

1989: vindplaatsen, data en aantallen: ZH.: Leidschendam (23.viii, 3), Berkel (8.viii-19.ix, 65), 's-Gravenzande (25.viii, 2), Maassluis (20.viii), Vlaardingen (14.viii-2.x, 19), Rotterdam (20.viii), Brielle (8.vii-30.ix, 11), Dubbeldam (24.ix), Dirksland (18.viii); Zl.: Terneuzen (30.viii), Lamswaarde (23.x); NB.: Goirle (26.vi-1.xi, 20). Jaartotaal: 127 exemplaren.

1990: Vindplaatsen: Gdl.: Twello; NH.: Muiderberg; ZH.: Zoetermeer, Berkel, 's-Gravenzande, Maassluis, Vlaardingen, Tinte, Brielle, Rockanje; Zl.: Kortgene; NB.: Goirle; Lbg.: Venray, Steijl (hier zelfs 33 exemplaren!), Heerlen.

In 1990 heeft *C. chalcites* zich dus verder over ons land verbreid. Vermeldenswaard zijn bovendien de vele meldingen van rupsen uit kassen, waaronder die van honderden op 13 december in een tomatenkas te Maarssen. In veel kassen vindt op bescheiden schaal bestrijding plaats.

Autographa gamma (Linnaeus)

Op 27 maart werd het eerste, extreem vroege, exemplaar te Heerde aangetroffen. Mogelijk heeft de rups hiervan in het vorige najaar in een kas of andere beschutte plaats zijn metamorfose ongestoord kunnen voltooien. Kort hierna, op 6 april, werd te Kortgene de tweede gevangen.

In het verleden is al gebleken dat *A. gamma*-rupsen een enkele keer in staat zijn een normale Nederlandse winter in de buitenlucht te overleven. De vlinders, die dan vroeg in het jaar uitkomen, zijn van vroege immigranten te onderscheiden door hun gave uiterlijk. Enkele extreme voorbeelden zijn rupsen gevonden op 14 april 1952 (Aalten), in de eerste helft van april 1964 (Bergeijk, Apeldoorn) en op 20 januari 1977 (Swalmen). Bijna al deze rupsen leverden begin mei de vlinder.

Vanaf de laatste week van april begon een periode met snel stijgende aantallen tot in augustus de top werd bereikt met een totaal van bijna 8300. Merkwaardig was de zeer scherpe daling in september met een maandtotaal van nauwelijks 1000. Hoewel september

niet uitblonk door fraai herfstweer, is dit toch geen afdoende verklaring voor een dergelijke achteruitgang, die zich overigens in oktober voortzette. Uit Friesland echter werd in de periode van 11-18 oktober juist een kleine toename gemeld met een kleine piek op 16 oktober, mogelijk veroorzaakt door aankomst van migranten van elders. In de laatste week van oktober werd nog slechts op een paar plaatsen in het land *A. gamma* gezien. De laatste waarnemingen werden gedaan op 11 en 15 november respectievelijk te Heerde en te Kortgene, opvallend omdat van hier ook de eerste waarnemingen uit 1990 stammen!

1990 was met ruim 12000 exemplaren overigens een zeer matig jaar voor de gamma-uil.

Dankwoord

Behalve naar onze waarnemers gaat onze dank tevens uit naar Dr. E. J. Van Nieukerken (Nationaal Natuurhistorisch Museum, Leiden) voor het lenen van het gefotografeerde exemplaar van *Choristoneura murinana* en aan mevr. M. van Dam (Delft) voor het maken van de foto's.

Literatuur

- BENTINCK, G. A. & A. DIAKONOFF, 1968. De Nederlandse bladrollers (Tortricidae). – *Monogr. Ned. ent. Ver.* 3: 1-201.
- CHAMBON, J. P., 1986. *Les tordeuses nuisibles en arboriculture fruitière*: 1-118. Institut National de la Recherche Agronomique, Paris.
- DIJKSTRA HZN., G., 1968. Twee nieuwe Lepidoptera voor de Nederlandse fauna. – *Ent. Ber., Amst.* 28: 24.
- HART, C., 1991. A record of *Utetheisa pulchella* Linn. at m.v. light at Buckland, near Reigate, Surrey. – *Entomologist's Rec. J. Var.* 103: 246.
- KONINKLIJK NEDERLANDS METEOROLOGISCH INSTITUUT, 1990. Het weer oktober 1990. – *Maandoverzicht van het weer in Nederland* 87 (10): 1-10.
- KONINKLIJK NEDERLANDS METEOROLOGISCH INSTITUUT, 1991. Het weer jaar 1990. – *Jaaroverzicht van het weer in Nederland* 87 (13): 1-10.
- LEMPKE, B. J., 1972. *De Nederlandse trekvlinders*: 1-151. Thieme, Zutphen.
- LEMPKE, B. J., 1978a. Trekvlinders in 1976. – *Ent. Ber., Amst.* 38: 17-24.
- LEMPKE, B. J., 1978b. Rups van *Chrysodeixis chalcites* (Esper) schadelijk in een kas (Lep., Noctuidae). – *Ent. Ber., Amst.* 38: 143-144.

Geaccepteerd 18.xii.1991.